

Politikai modernizációs kísérletek kudarcának költői konzekvenciái Babits Mihály *Szítottál-e lassú mérgeket?* című versében¹

A *Szítottál-e lassú mérgeket?* befogadás- és kiadástörténetét döntően meghatározta első megjelenési helye. A vers ugyanis a Tanácsköztársaság bukása után az újrainduló *Nyugat* első számában publikált, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszé részeként látott napvilágot, és csak az 1920 karácsonyára kiadott *Nyugtalan-ság völgye* kötetben szerepelt az eredeti kontextusából kiszakítva önálló versként. Noha eredetileg Babits úgy tervezte, hogy a kötet bevezetője lesz a számos politikai támadást kiváltó írás, de ő is érezkelhette, hogy az „esszé [...] a versek közéleti-politikai olvasatát helyezte volna előtérbe, csonkította volna érzelmi gazdagságukat” (KOSZTOLÁNCZY–NEMESKÉRI 2016; 161). Ezt követően a *Szítottál-e lassú mérgeket?* ugyanúgy része lett a Babits életében kiadott gyűjteményes versesköteteknek és az esszé újraközléseinek is. A második világháború után megjelent gyűjteményes kötetek azonban cenzurális okokból kihagyták a verset a költői életműből, sem a Rozgonyi Iván szerkesztette, sem a Belia György által sajtó alá rendezett összegyűjtött versek nem tartalmazza a *Szítottál-e lassú mérgeket?* című verset, ezért annak gyakorlatilag nincs önálló recepciótörténete sem. Babits 1920 előtti költészetéről írott monográfiájában Rába György a verset „hasadt idegzetű rapszodiá”-nak minősíti, a forradalommal (pontosabban a Tanácsköztársasággal) szembeni iránya mellett ugyan felismeri a *Szítottál-e lassú mérgeket?* háborúellenes vonatkozásait is, mégis úgy véli: „A vers [...] doku-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

mentum, viszont igazi költői mozzanata nincs, Babits fejlődésének nem szerves poétikai része” (RÁBA 1981; 563).

A recepciótörténeti hiátus oka igen egyértelmű: a *Szittál-e lassú mérgeket?* az esszének a második, *Vallomás* címet viselő részében közli Babits, amelyben számot ad a forradalmak idején vállalt szerepéről. Érvelésének célja, hogy minél inkább elhatárolja magát a Tanácsköztársaságtól, és tagadja az elvi kötődését a kommunista diktatúrához. E helyütt nincs mód részletesen kitérni Babitsnak a Tanácsköztársaság idején vállalt félig-meddig politikai vonatkozású szerepvállalásaira az írói direktóriumban és az írók szakszervezetében, valamint a budapesti egyetemen betöltött tanári állásával kapcsolatban. Érdemes azonban megjegyezni, hogy az esszében Babits csak az egyetemi tanárság miatt menti magát, míg a politikai értelemben súlyosabb szerepvállalásokat nem is említi. Az írás továbbá azt sugallja, hogy már azonnal a kommunista hatalomátvétel után fenntartásai voltak az új rendszerben rejlő erőszak lehetősége miatt: „De én egy napig sem voltam nyugodt igazán. Előtte még a legelső este, fájó fejjel jöttem haza egy lelkes tömegből, mely szinte-szinte engem is szuggerált, vér nem folyt ezen a napon, és minden szebb volt annál, amit vártam. Én mégis vért láttam és nagy aggodalom szorított el” (BABITS 1919; 922). Babits a tanácshatalomhoz való averziójának fő motívumaként a háború alatt is többször megnyilatkozó pacifizmusát, háború- és erőszak-ellenességét jelöli meg.

Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika 2016-os tanulmánya pontosan feltárta azt, hogy az esszé átdolgozott kiadásai során Babits hogyan módosítja saját szerepének meghatározását a kommunista diktatúrában, s ezeket a változtatásokat – különösen az egyetemi tanárságra vonatkozóan – a szerzők korabeli dokumentumokkal szembesítik. Lényeges mozzanat ebből a szempontból Babitsnak az a nyilvános véleménymondása, melyről az esszé a következőképpen nyilatkozik: „Így éreztem már a Rémuralom utolsó havában, s vallottam hangos szóval, s vallottam volna hangos írásban is, ha engedtek volna írni akkor. De írni nem lehetett, s már nyilvánosan beszélni sem, mégsem mondhatja senki, aki ismert akkortájt, hogy eltitkoltam érzésemet. Kirobbant az, s olyak előtt is, akik előtt nem volt veszélytelen, barátaim ijedten jöttek másnap a hírre, hogy: vigyázzak! Kész voltam akkor nyílt vallomást tenni a te régi szavaid mellett ó nemzetem! érett a »reakció« hitvallásra” (BABITS 1919; 923). Az említett eset 1919. június 3-án történhetett az írók szakszervezetének

választmányi ülésén, és kiváltója a tanács hatalom elleni május végi dunántúli mozgalmak voltak, melyeket a Vörös Hadsereg súlyosan megtorolt (KOSZTOLÁNCZY-NEMESKÉRI 2016; 147–148). Erre a fordulatra utalhat a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, mely azonban annak tükrében, hogy az esszében Babits eleve elutasít minden elvi kötődést a kommunizmushoz, nem tűnik különösebben meghatározónak. A költő életrajzi kronológiája azonban pontosan dokumentálta, hogy Babits a március 21-e utáni napokban is aktív közéleti szerepet vállalt, a direktórium és szakszervezeti pozíció betöltése mellett a politikai fordulat után a színházi előadások előtt más költőkkel együtt a forradalmi változásokról tartott előadást (RÓNA 2015; 518–519). Valószínűleg a Tanácsköztársaság első hónapjaiban született a Babits életében kiadatlan *[Az Antikrisztust kelni láttuk őt...]* kezdetű vers, mely egyértelműen a költő Szovjet-Oroszországhoz fűződő szimpátiájáról tanúskodik:

*Két nép vagyunk ma, muszka és magyar
ki több székenben élni nem akar
és inkább szenved, inkább belehal
de ember lesz és újra fiatal*

*magyarok! a kor nagy dologra hi
mi vagyunk az idő póstásai
mi küldjük szét a vörös levelet
melynek pecsétjei vérző szívek.*

A kéziratban maradt verset 1956. augusztus 5-én Tolnai Gábor mint Belia György által felfedezett ismeretlen Babits-verset közölte a *Szabad Nép*ben (tévesen a Tanácsköztársaság utolsó napjaira datálva), s míg Belia összegyűjtött verseket tartalmazó kötetéből is hiányzik a *Szittál-e lassú mérgeket?*, addig a hátrahagyott versek között *[Az Antikrisztust kelni láttuk őt...]* már megtalálható. Ez a kiadástörténeti mozzanat tehát rávilágít arra, hogy a második világháború után azal, hogy a Tanácsköztársasággal szemben állást foglaló vers „helyére” egy olyan mű került, mely legkézenfekvőbb értelmezése szerint a költő kommunizmussal való szimpátiáját fejezi ki, sikerült áthangolni Babits életművének politikai referenciáit, és ez is hozzájárulhatott a hetvenes–nyolcvanas években kibontakozott recepciótörténeti fordulathoz.

A *Szittál-e lassú mérgeket?* elsődleges kontextusa a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszé. Érdeemes tehát alaposabban szemügyre venni azt a szöveggörnyezetet, amelybe a vers beágyazódik. Babits saját beszédét gyónásként, a történelmileg formálódott és kulturális közösségként értett nemzet mint bíró előtti vallomásként vezeti be. Vallomásában azonban nem tényeket sorol, nem saját bűneit veszi sorba, hanem önmagáról hol egyes szám harmadik személyben, hol egyes szám első személyben nyilatkozva eleve lirizált nyelvet használ a Tanácsköztársasághoz fűződő (belső) viszonyának a leírására, s „argumentumként versekben összegzi mondandóját” (KOSZTOLÁNCZY-NEMESKÉRI 2016; 138). A *Szittál-e lassú mérgeket?* című verset (mint argumentumot) a nyelv válságának leírásával vezeti fel, a vers esszébeli címe is más, mint a későbbi kanonizált címváltozat: *Ének a „Szavak megtagadásának” korából*. A vers előtti szövegrészben Babits egyaránt elutasítja az első világháború előtti és alatti nacionalista és a kommunista politikai diskurzust is: „Minden nagyszerű és szent szavakat megtagadtam én; először a »nemzet« szent szavait, mert ölés és elnyomás eszközei lettek; azután az »emberközösség« szent szavait is, mert ölés és elnyomás eszközei lettek ezek is! És így elérkeztem a Végső Kétség kopár szigetére” (BABITS 1919; 919).

A nyelv válsága azonban első olvasatban nem a költői nyelvre adott reflexióként értendő, hanem a politikai nyelvhasználat problematikájaként, pontosabban annak tudatosításaként, hogy a politikai propaganda a tömegek mozgósítása érdekében hogyan forgatja ki az ideológia kulcsszavainak eredeti jelentését, és ezáltal hogyan válnak ezek az antihumánus hatalomgyakorlás eszközeivé. A „Tömegek Diktatúrája” az esszé szöveggörnyezetében elsődlegesen ugyan a proletárdiktatúrát jelenti, de megérthetjük úgy is, mint a hatalom tömegek felett gyakorolt politikai önkényét, ezáltal jelentésköre – mint látni fogjuk – a szöveg szándékától sem idegen módon kiszélesíthető a háború időszakára is. A propaganda mint a vallási vagy forradalmi ideológiák terjesztésére létrehozott titkos intézmény évszázadok óta ismert volt ugyan, de az első világháború idején vált az egész társadalmat (és esetenként más országok társadalmát is) befolyásolni kívánó hatalomtechnikai eszközzé, ilyen értelemben tehát mindenképpen modern jelenségnek tekinthető (SIPOS 2010). A háborús propaganda célja az volt, hogy a háborúhoz megnyerje a tömegek támogatását, majd az elhúzódó és egyre totálisabbá váló háborúban

fenntartsa a lelkesedést, biztosítsa a harcok folytatásának társadalmi-gazdasági bázisát (IFJ. BERTÉNYI 2016). Ennek érdekében bizonyos információkat (például a háborús veszteség valódi mértékét) el kellett hallgatni, a háborúellenes hangokat pedig el kellett hallgattatni. A költőre rákényszerített némaságot tehát Babits elsőként nem a Tanácsköztársaság idején tapasztalta meg, hanem a *Játszottam a kezével* című vers zárósorai miatt Rákosi Jenő által ellene indított sajtókampány idején, aminek következtében tanári állását elveszítette (azaz tanári státuszában némították el), majd a cenzúra működését is megismerte a *Fortissimo* megjelenése utáni hatósági intézkedéseknek köszönhetően (azaz költőként is elnémították, ha nem is véglegesen).

A propaganda működése nem korlátozódik kizárólag kormányzati intézményekre, illetve a sajtóra, a propaganda által manipulált társadalom tagjai tudatosan vagy akaratlanul maguk is működtek a propagandát (például háború idején hadikölcsön jegyzésével, a hadiözvegyek és -árvák számára tett adományokkal stb.). A háborút követő forradalmak idején Babits is kivette részét a politikai agitációból. 1918. október 30–31-én Dienes Pállal, Komjáthy Aladárral és Markos Györggyel Budapest utcáit járta, a köztársaság mellett agitált, és Petőfi királyellenes verseit szavalta, 1919. március 13-án pedig Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter kíséretében Székesfehérváron vett részt egy pedagógusgyűlésen, ahol elszavalta Ady *A magyar tanítókhoz* című versét. Ezekben az esetekben ő maga tette a költészetet a politikai agitáció eszközévé. Ugyancsak a politikai propaganda részese volt, amikor a Tanácsköztársaság kikiáltása után a Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából színházi előadások előtt másokkal együtt a forradalmi változásokról tartott előadást.²

² Babits levele Csinszkanak 1919. március végén:

„Kedves jó kis Csinszka,

Sokban igaza van, sokban nincs, csak hosszú levéllel tudnék felelni, ebben a pillanatban nem írhatom meg azt a sokat amit szeretnék, mert vendégem van, s aztán mindjárt menni kell a színházba, szavallni a forradalmi népnek. (Csak annyit írok most kedves Csinszka hogy nem helyes ha maga a megszokott, és legközelebbiekkkel szemben is megszokott, udvariasságot, mely inkább csak formában udvariasság, és azt a néhány ingerkedő szót, amit tegnap elejtettem, ennyire félreérti.)

Ha én azt gondolnám magáról, amit maga nekem imputál, akkor nem volnék olyan igazi barátja amilyen vagyok

Mihály” (BABITS 2011; 303–304).

Ezeket az életrajzi adatokat azért emeltem ki, mert véleményem szerint segítenek megérteni a versbeszélő szituációját, az esszében jelzett gyónás bűnvallomás jellegének megragadását. Babits ugyanis pontosan tisztában volt azzal, hogy a „szó” a politikai propagandában a társadalom manipulációját szolgálja. Ennek a nyelvi-társadalmi funkciónak a metaforája lesz a méreg, melyre a vers később címként kiemelt első fél sora is rákérdez. A *Szittál-e lassú mérgeket?* tehát ezt a nyelvvel való visszaélést mint saját tapasztalatot leplezi le, ez a leleplezés azonban nem csak a kommunista propagandára vonatkozik. Ha ugyanis megnézzük a vers ötödik és hatodik sorát, akkor a „szó” jelzői egyrészt általában a modern politikai ideológiák jövőorientációjára vonatkoznak („ábrándokbahurkoló és álombakóhúzó”), mely alól nem jelent kivételt sem a politikai nacionalizmus, melynek mozgósítóerejét a nemzet múltjáról és jövőjéről szőtt illúziók adták, a háború idején pedig a győzelemben vetett megkérdőjelezhetetlen hit, sem a proletariátust az osztály nélküli társadalom ígéretével kecsegtető kommunizmus. A hatodik sorban felsorolt jelzők („bíborszínű, tömjénzagú, trombitahangú”) viszont sokkal inkább az egyház által is támogatott háborús propagandára vonatkoztathatók, a „trombita” referenciája itt egyértelműen a háború (gondoljunk az 1926 márciusában keletkezett *Cigány a siralomházban* című versre is, ahol a „trombitahang” Babits háborúellenes költészetét jelképezi), a „bíbor” és a „tömjén” a háborúba készülő katonák és fegyverek felszentelésének a szertartáskellékeire utalhatnak: a püspöki öltözetre és a liturgiához használt füstölőre.

Hasonló következtetésre jutunk, ha a vers tizenegyedik és tizenharmadik sorai közötti szakaszban kiemelt kulcsszavakat vizsgáljuk meg. Babits a verset felvezető szövegrészben két kulcsfogalmat már kiemelt, melyek közül a „nemzet” a nacionalista, míg az „emberközösség” a kommunizmus internacionalista propagandájához rendelhető. A vers említett szakasza ehhez az ideológiailag polarizált szókészlethez ad újabb elemeket: a nemzettel rokon értelmű „hazá”-t, az általános értelmű „eszmé”-t, a szociális tartalmú, leginkább baloldali politikai ideológiához köthető „népjavá”-t és a francia forradalom hármasszavának egyikét, a „szabadság”-ot. Ezek azok a szavak, melyeknek a politikai diskurzus révén a társadalom boldogulása helyett erőszakot, szenvedést és halált eredményeznek. Mint látható, ezek a fogalmak sem kizárólag és egyértelműen a Tanácsköztársaság kommunista ideológiájához köthetők. A „*Hazánk*, harsan, s már

durva harc dúlja a drága tájt, / s új tusa borzadt oka lesz, ha ki *békét* kiált” sorok referenciája sokkal inkább a világháború alatti hazafias propaganda, mert noha a Tanácsköztársaság idején is folytak harcok, a kijelentésnek a béke kimondására vonatkozó második fele leginkább a *Húsvét előttre* vonatkoztatható, de odaérthetjük Babits háború alatti következetes pacifizmusából fakadó személyes megpróbáltatásait is. Létezik a versnek egy eddig ismeretlen kéziratvariánsa, melyet a hagyatékot feldolgozó kézirat-katalógus önálló műként lajstromozott, valójában azonban a *Szittál-e lassú mérgeket?* szövegváltozata. A [Nincs mérgebb méreg mint a szó...] kezdetű variáns tizenhatodik sorától kezdődő utolsó tíz sor kisebb eltérésektől (központosítás, magánhangzó-hosszúság) eltekintve lényegében megegyezik a *Szittál-e lassú mérgeket?* tizenkilencedik sorától kezdődő verszárlatával, de az első tizenöt sorban is találunk egyértelmű szóegyeztetéseket, melyek nyilvánvalóvá teszik, hogy a kézirat a *Szittál-e lassú mérgeket?* elnevezésének korábbi fázisát jelenti. Ebben a variánsban található egy olyan fogalom, melyet végül Babits kihagyott a végleges szövegváltozatból: „S ki azt kiáltja hangosan *jövendő nemzedék* / ölni és halni küldi / gyenge ifjak seregét.” Ez a részlet véleményem szerint szintén a háborús propagandára vonatkoztatható.

Babits kritikája tehát nem kizárólag a kommunista propagandát leplezi le, hanem általában a politikai agitáció magasztosnak feltüntetett eszményei és az eszmények megvalósulásának katasztrofális következményei közötti ellentmondásokat világítja meg. Még inkább hangsúlyossá válik a versnek ez a jelentésaspektusa az esszé 1929-es *Élet és irodalom* című kötetben történt újraközlésekor, amikor Babits elhagyta azt a viszonylag terjedelmes szövegrészt, mely a Tanácsköztársaság alatti tanári munkájának körülményeit részletezte. „1929-ben Babits – állapítja meg Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika tanulmánya – a *Magyar költő...* hosszú szövegkihagyásának helyére rövid átkötő részt szerkesztett. Ebben az októberi forradalom iránti lojalitását nem említi, és a proletárdiktatúrához fűződő intézményes kapcsolatáról sem beszél – ezáltal az esszé egészét tekintve »forradalmisága« háttérbe szorul, a hangsúly háborúellenességére kerül, és tevékenységének megítélése írói munkásságára redukálódik” (KOSZTOLÁNCZY–NEMESKÉRI 2016; 146).

Kérdés, hogy ha – miként Babits is tette, amikor a *Nyugtalanság völgye* kötetet összeállította – kiemeljük a verset az első kontextusaként szolgáló esszéből, és behelyezzük költeményeinek sorába, akkor

vajon a versnek lesz-e olyan releváns olvasata, mely történelmi események hatásának betudható nyelvi-poétikai konzekvenciákat emeli ki? Habár a *Szittál-e lassú mérgeket?*-ben – mint láttuk – Babits elsődlegesen a politikai diskurzus leleplezéseként nyilatkoztatja ki a nyelvvel szembeni kételyeit, mindezt egy olyan prózai szöveg részeként teszi, melynek személyességét az esszé maga is hangsúlyozza: „...Engedd meg, nemzetem: magamról beszélek, / Babits Mihályról / egész személyesen: mert visszafojthatatlanul lírikus vagyok; és egyéni bánat tép, egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem” (BABITS 1919; 921). Egyrészt – ahogy arra már korábban utaltam – a prózanyelv is bizonyos fokig lirizálódik, és ezáltal elemelkedik a történelem és a személyes élettörténet konkrétumaitól. Másrészt ezzel ellentétes folyamatként a líranyelv átvesz és átértelmez kifejezéseket a prózai szövegből, ezáltal a vers az esszé szövegkörnyezetéből kiemelve is megőrzi eredeti szövegkörnyezetének nyomait. Az esszé mindazokat, akikkel szemben a költő állást foglal, tehát akiket a nemzet és saját személyes sorsának romlásáért felelősnek tart, „gazok”-nak nevez, a [*Hazám! ma mikor...*] kezdetű, önálló műként nem közölt betétvers harmadik versszakának első sorában 1919 novemberében egyenesen „vörös gazok”-at említ.

A *Szittál-e lassú mérgeket?* utolsó tíz sora összegzi a korábbi részek tanulságait, és levonja a lehetséges konzekvenciákat. A „szó” ebben a részben „álnok gyűtővény”-ként (egyfajta gyomként, kűszónövényként, azaz gazként) neveztetik meg, így a versben a nyelv maga azonosul a nyelvvel manipuláló és a versbeszélő szemszögéből morálisan leminősített nyelvhasználóval. A verszárlat frazeológiája az evangéliumból ismert jó mag közé szórt konkoly példázatát (Mt 13,24–30) idézi, mely a búzát vető gazda és a búza közé konkolyt (azaz gyomot, g azt) szóró ellenség szembeállításával megerősíti az esszében kifejtett személyes oppozíciókat, de nem őrzi meg a példázat pozitív végkifejletét. Míg az evangéliumi gazda tanácsa szerint meg kell várni az aratást (azaz a végítéletet), és utána kell szétválasztani a búzát a konkolytól, a *Szittál-e lassú mérgeket?* konklúziója radikálisabb: „égesd föl inkább a mezőt és legyen kételyed / tikkadt és izzó, mint a láng száraz mező felett”. A jézusi parabola helyett a versbeszélő érzelmi hangoltsága tehát inkább Jóbót idézi: „Búza helyett tövis teremjen és árpa helyett konkoly! Itt végződnek a Jób beszédei” (Jób 31,40). Lényeges mozzanat azonban, hogy a versben a felégetendő mező a lélek metaforája („a szó, ez álnok gyűtővény, / ártatlan is, csírázni kezd lel-

kednek mezején”), tehát a *Szittál-e lassú mérgeket?* a nyelv válságától elvezet a szubjektum megsemmisítésének lehetőségéig.

Kitekintve a *Szittál-e lassú mérgeket?* idején keletkezett versekre, több hasonló problematikájú vagy szövegszerűen a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéhez köthető művet is találunk. Az 1919–1920-ban keletkezett versek között, melyek egy részét Babits életében nem publikálta, több olyat is találunk, mely vagy az elmúlt hónapok politikai változásaira reflektál, vagy kifejezetten Babits saját személyes szituációját írja le. [*Az Eszme drága lobogója*] kezdetű vers feltehetően a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* esszé keletkezésének idején készült, több részletében az esszé alapszituációját és betétverseinek szóhasználatát idézi. A vers leginkább a *Hazám! ma mikor*ral olvasható együtt, de felütése a *Szittál-e lassú mérgeket?* problematikáját is megidézi („Az Eszme drága lobogóját / kezükbe kapták a gazok [...]”), zárata pedig – más vonatkozásban ugyan, mint a *Szittál-e lassú mérgeket?* – szintén jóbi szituációt ír le: „Barátaim elhagytak engem / egy árva hívem nem maradt.”

A politikai ideológiákhoz rendelhető színasszociációkkal játszik egy valószínűleg szintén 1919 őszén keletkezett, eddig publikálatlan, Babits kiábrándultságának közvetlen hangot adó fogalmazvány:

*Magyarország bordély
hol vörös
hol fehér
hol nemzetiszín
szalagokkal diszitett prostituált*

A jelenleg 1920. áprilisi datálású *A könnytelenek könnyeinek* megszólítottjai a „Szavak”, a vers a skót balladaformát átvéve Vörösmarty *Szózatát* írja újra, és ritmikailag is kapcsolatot teremt a magyar nemzettudat alapműve és a Chevy Chase-periódust módosított formában megvalósító *Szittál-e lassú mérgeket?* között (MÓZES 2003; 248). Babits saját élethelyzetének nemzettudati összefüggéseire világít rá, hogy a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* is a költői lét személyes perspektívájaként idézi a *Szózatot*: „De egyelőre itthon pecsés a sorsod, szegény magyar költő – s ha valakinek, neked szól az itt élned, halnod kell!” (BABITS 1919; 924).

Egy másik, szintén ekkor keletkezett vers, a *Csak a dalra* miatt érdemes idéznünk az esszé folytatását is: „Hazája rabja a költő! Ki

van, akinek oly erős kötelék lenne minden emlék, a múlt, mint neki, a Lélek emberének? Mert mi más a lélek anyaga, mint az emlék, a Múlt? És mi más a nyelv maga, az ő művészetének anyaga, mint az emlék, a Múlt? S van-e mesterség, melyet lehetetlenebb lenne megtagadni, mint ez a művészet? Mint elvarázsolt énekes, olyan ő: nem hagyhatja abba az énekét. Nem mehet el innen, míg az marad, aki; míg szívet nem cserél, és újjá nem születik. // Mit fog hát csinálni? Jobbra megy vagy balra? Mert jobbról-balról harsog a fülébe: // – Itt nem lehet pártatlan maradni. Velünk vagy ellenünk: most színt kell vallani!” (BABITS 1919; 924). A *Csak a dalra* című vers szintén szó szerint idézi a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszét:

*Egyenes úton mentem én –
ti kitértetek jobbra-balra.*

*Ti szavakra figyeltetek
én csak a dalra, csak a dalra.*

A vers szemebeállítja egymással a „szavak”-at és a „dal”-t, mely a *Szíttál-e lassú mérgeket?* összefüggésében megérthető lenne a politikai nyelvhasználat és a költészet egyszerű ellentétéként is, de itt a „dal” fejt ki hipnotikus hatást:

*bitók alatt, ágyúzugásban,
vakok módjára, millió
csapdák közt, béna megszokásban
s hipnotizálva kábuló*

fővel menni, bús ital

*rabja módjára, csak a dalra
figyelve menni, különös
züllésben, semmi mást se hallva
és minden célra közönyös...*

Szörnyű dal volt, szörnyű dal!

A *Csak a dalra* tehát az esszé idézett részletét írja át versbe, a költészet szinonimájaként szereplő „dal” lesz ebben az esetben a manipuláló, mely mintegy kényszeríti a költőt, hogy maradjon az egyenes

úton, szemben azokkal, akik aktuális politikai érdekből hol jobbra, hol balra mennek el, a „dal” minősítése („szörnyű”) ebben az összefüggésben leginkább ironiaként érthető meg.

A fentebbi példák pontosan mutatják: a *Magyar költő kilencszáz-tizenkilencben* című esszé szövegszerűen is kapcsolódik több 1919–1920-ban keletkezett vershez, és – szemben Rába álláspontjával, aki ugyan felismeri a *Szittál-e lassú mérgeket?* háborúellenes vonatkozásait, de úgy véli: „A vers [...] dokumentum, viszont igazi költői mozzanata nincs, Babits fejlődésének nem szerves poétikai része” – a *Szittál-e lassú mérgeket?* is szervesen beágyazódik ebbe a szövegegyüttesbe. Tágabb összefüggésben pedig megfigyelhetjük annak a költészeti fordulatnak az egyértelmű jelzéseit, melyet már a korábbi évek versei is mutatnak, s mely majd markánsan meghatározza a két háború közötti modernség új arculatát. Ahogy *Az írástudók árulása* értelmiségi szerepmeghatározásának kialakításába belejátszottak Babits háború alatti, majd 1918–19-es társadalmi-politikai tapasztalatai is, úgy költészetének újradefiniálásához is hozzájárultak a háború alatti évek új irodalmi-művészeti fejleményei, és e kettő Babits szempontjából nem is feltétlenül vált el, ahogy például az 1919-es esszé kassáki avantgárdra vonatkozó megjegyzése is mutatja. A *Nyugtalanág völgyének* záróversei azonban már jelzik a szociális felelősségvállalás felé is nyitott költői szerepfelfogás kialakítását³, mely egyértelművé teszi, hogy a költő politikai szerepvállalásainak kudarcai Babits esetében nem az elefántcsonttoronyba visszahúzódó költő pozícióját erősítették meg, líraszemlélete egészen más irányba módosult. A két világháború közötti esszéiben és verseiben megfogalmazott kortapasztalatra adott költői-értelmiségi válaszai a művészet autonómiájának őrzése mellett a humán kultúra iránt érzett aggodalmat, az időtlen humanitás-elv elkötelezett képviselőtét fogalmazzák majd meg.

³ Gyűlöljön aki rossz! S szeressen a jó! Mert nem nézek
én mást ezután
csak testvértüzek lobogását, nem hallok én mást ezután,
csak testvéreletek ritmusát tér meg idő
fenéktelen mélyeiből!

Aludj, barátom! s építsd erőidet a jövőnek!
Aludj, testvér! ó, bár mind testvérek, emberek, lelkek,
kéz kézben, erőt erő táplálva, mint áram áramot,
törnénk föl csillagokig!

Kiadások

BABITS Mihály (1919): Magyar költő kilencszáztizenkilencben. *Nyugat*, 14–15, 911–929.

BABITS Mihály (2011): *Babits Mihály levelezése, 1918–1919* (sajtó alá rend. SIPOS Lajos). Argumentum, [Budapest]

Irodalom

IFJ. BERTÉNYI Iván (2016): Az I. világháborús magyarországi propaganda néhány jellegzetességéről. In Ifj. BERTÉNYI Iván – BOKA László (szerk.): *Propaganda az I. világháborúban/Propaganda in World War I*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 7–28.

KOSZTOLÁNCZY Tibor – NEMESKÉRI Erika (2016): „Sokszavú herold”: Magyar költő kilencszáztizenkilencben. *Irodalomtörténet*, 2, 138–163.

MÓZES Huba (2003): Álarcos Chevy Chase-periódusok. *Irodalomtörténet*, 2, 246–262.

RÁBA György (1981): *Babits Mihály költészete*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest

RÓNA Judit (2015): *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája: 1915–1920* (1–2. köt.). Balassi Kiadó, Budapest

SIPOS Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, 1, 103–108.